



## TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR



### EKOLOGIK NOQULAY OROLBO'YI HUDUDIDA SURUNKALI BUYRAK YETISHMOVCHILIGI: ZAMONAVIY MUAMMOLAR, STATISTIKA VA PROFILAKTIKA YO'LLARI

**Allamberganova Yulduz Maxmudovna**

*Qoraqalpog'iston tibbiyot instituti "Oilaviy tibbiyot va ichki  
kasalliklar" kafedrasi assistenti*

**Annotatsiya:** *Ushbu maqolada ekologik jihatdan noqulay hisoblangan Orolbo'yi hududida surunkali buyrak yetishmovchiligi (SBY) muammosi keng yoritilgan. Orol dengizining qurishi natijasida yuzaga kelgan ekologik inqiroz, atmosfera va suv havzalarining zaharlanishi, tuproq sho'rlanishi aholining sog'lig'iga, xususan buyrak kasalliklari rivojlanishiga jiddiy ta'sir ko'rsatmoqda. Maqolada SBY ning epidemiologiyasi, asosiy etiologik omillari, zamonaviy statistik ko'rsatkichlar, kasallikning klinik kechishi hamda profilaktika yo'llari tahlil qilingan. Shuningdek, Orolbo'yi hududida aholi salomatligini yaxshilash bo'yicha amalga oshirilishi lozim bo'lgan chora-tadbirlari halide fikr va mulohazalar yuritiladi va atroflicha bayon etiladi.*

**Kalit so'zlar:** *Orolbo'yi, ekologik inqiroz, surunkali buyrak yetishmovchiligi, epidemiologiya, profilaktika, aholi salomatligi.*

### ХРОНИЧЕСКАЯ ПОЧЕЧНАЯ НЕДОСТАТОЧНОСТЬ В ЭКОЛОГИЧЕСКИ НЕБЛАГОПРИЯТНОМ РЕГИОНЕ АРАЛЬСКОГО МОРЯ: СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ, СТАТИСТИКА И МЕТОДЫ ПРОФИЛАКТИКИ

**Аннотация:** *В данной статье подробно рассматривается проблема хронической почечной недостаточности (ХПН) в экологически неблагоприятном регионе Аральского моря. Экологический кризис, вызванный высыханием Аральского моря, загрязнением атмосферы и водоемов, а также засолением почвы, серьезно влияют на здоровье населения, в частности, на развитие заболеваний почек. В статье анализируется эпидемиология ХПН, основные этиологические факторы, современные статистические показатели, клиническое течение заболевания и профилактические меры. Также подробно обсуждаются и описываются меры, которые следует предпринять для улучшения здоровья населения в регионе Аральского моря.*

**Ключевые слова:** *Аральское море, экологический кризис, хроническая почечная недостаточность, эпидемиология, профилактика, общественное здравоохранение.*

### CHRONIC RENAL FAILURE IN THE ECOLOGICALLY UNFORTUNATE ARAL SEA REGION: MODERN PROBLEMS, STATISTICS AND WAYS OF PREVENTION





## TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR



**Annotation:** *This article extensively covers the problem of chronic renal failure (CRF) in the ecologically unfavorable Aral Sea region. The ecological crisis resulting from the drying up of the Aral Sea, the poisoning of the atmosphere and water bodies, and soil salinization have a serious impact on the health of the population, in particular the development of kidney diseases. The article analyzes the epidemiology of CRF, the main etiological factors, modern statistical indicators, the clinical course of the disease, and preventive measures. Also, the measures that should be taken to improve the health of the population in the Aral Sea region are discussed and described in detail.*

**Keywords:** *Aral Sea, ecological crisis, chronic renal failure, epidemiology, prevention, public health.*

### KIRISH

So'nggi o'n yilliklarda butun dunyoda surunkali buyrak yetishmovchiligi dolzarb tibbiy-ijtimoiy muammolardan biriga aylandi. Ayniqsa ekologik jihatdan noqulay hududlarda yashovchi aholida bu kasallikning uchrash chastotasi keskin oshib bormoqda. O'zbekiston Respublikasining Orolbo'yi hududi shunday ekologik xavfli zonalardan biri bo'lib, bu yerda atmosfera havosi, ichimlik suvi va oziq-ovqat mahsulotlarining ifloslanishi aholining sog'lig'iga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Orol dengizining qurishi natijasida yuzaga kelgan tuz va chang bo'ronlari, pestitsidlar va og'ir metallarning atrof-muhitga tarqalishi buyrak faoliyatiga toksik ta'sir ko'rsatib, surunkali buyrak kasalliklarining rivojlanishiga zamin yaratmoqda. Shu sababli Orolbo'yi hududida SBY ning kelib chiqish sabablari, tarqalishi va oldini olish masalalarini chuqur o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi.

### ASOSIY QISM

Surunkali buyrak yetishmovchiligi uzoq muddat davom etuvchi, sekin-asta rivojlanadigan va ko'pincha qaytmas patologik jarayon bo'lib, buyraklarning organizmdagi homeostazni saqlash imkoniyatini izdan chiqaradi. Ushbu holatda buyraklarning filtrlash, chiqarish va endokrin funksiyalari bosqichma-bosqich susayib boradi, natijada organizmda metabolik chiqindilar, toksik moddalar va ortiqcha suyuqlik to'planadi. Orolbo'yi hududida ushbu kasallikning rivojlanish mexanizmi ekologik omillar bilan chambarchas bog'liq. Uzoq yillar davomida og'ir metallarning, pestitsid va tuz aerozollarining past dozalarda, ammo doimiy ta'siri buyrak parenximasida surunkali degenerativ va yallig'lanish jarayonlarini keltirib chiqaradi. Bu jarayonlar dastlab klinik jihatdan kam belgili kechib, aholi tomonidan e'tibordan chetda qoladi, biroq vaqt o'tishi bilan nefronlar sonining kamayishiga va buyrak funksional zaxirasining tugashiga olib keladi. Surunkali buyrak yetishmovchiligi Orolbo'yi sharoitida ko'pincha boshqa somatik kasalliklar, xususan arterial gipertenziya, metabolik buzilishlar va infeksiya jarayonlar bilan birga kechadi. Bu holat kasallikning tezroq progressiyalanishiga sabab bo'lib, tibbiy yordamga murojaat qilish vaqtida buyrak shikastlanishining kech bosqichlari aniqlanishiga olib keladi. Ayniqsa ichimlik suvining yuqori minerallashuvi va sifatsizligi buyraklarga tushadigan yuklamani oshirib, filtratsiya jarayonining yanada buzilishiga zamin yaratadi. Kasallikning klinik





## TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR



kechishi dastlab umumiy holsizlik, tez charchash va siydik ajralishidagi sezilmas o'zgarishlar bilan namoyon bo'lsa-da, ekologik zararli omillar saqlanib qolgan sharoitda ushbu belgilar tezda kuchayadi. Keyingi bosqichlarda esa suv-tuz almashinuvi, kislotalashqor muvozanati va qon hosil bo'lish jarayonlarining buzilishi kuzatiladi, bu esa bemorlarning hayot sifatini keskin pasaytiradi. Shu tariqa, surunkali buyrak yetishmovchiligi Orolbo'yi hududida nafaqat tibbiy, balki ekologik va ijtimoiy muammo sifatida namoyon bo'lib, uning umumiy tavsifi hududning o'ziga xos ekologik sharoitlari bilan uzviy bog'liq holda ko'rib chiqilishini talab etadi. Orolbo'yi hududining hozirgi ekologik holati uzoq yillar davomida shakllangan antropogen ta'sirlar natijasidir. Suv resurslaridan samarasiz foydalanish va qishloq xo'jaligida kimyoviy moddalarning haddan tashqari qo'llanilishi natijasida tabiiy muvozanat izdan chiqqan. Dengiz sathining keskin pasayishi natijasida ochilib qolgan tub hududlar hozirgi kunda doimiy chang-tuz manbai bo'lib xizmat qilmoqda, bu esa nafaqat atmosfera havosining sifatini, balki tuproq va suv havzalarining kimyoviy tarkibini ham o'zgartirib yuborgan. Hududda shakllangan aerazol aralashmalari tarkibida natriy xlorid bilan bir qatorda og'ir metall birikmalari va qishloq xo'jaligi kimyoviy moddalari aniqlanadi. Ushbu zarrachalar nafas yo'llari orqali organizmga kirib, qon oqimi orqali buyraklarga yetib boradi va u yerda uzoq muddatli toksik ta'sir ko'rsatadi. Natijada buyrak to'qimalarida mikrotsirkulyatsiya buzilishi va hujayra darajasida metabolik izdan chiqish kuzatiladi. Ichimlik suvining sifat ko'rsatkichlari ham Orolbo'yi hududining ekologik muammolari bilan chambarchas bog'liq. Suvning yuqori darajada minerallasuvi va undagi nitratlar, sulfatlar hamda boshqa kimyoviy birikmalar miqdorining ortishi buyraklar uchun doimiy yuklama manbai hisoblanadi. Uzoq muddat davomida bunday suv iste'mol qilinishi filtratsiya jarayonining zo'riqishiga olib kelib, nefronlarning funksional imkoniyatlarini cheklaydi. Ekologik holatning salbiyligi ijtimoiy omillar bilan qo'shib, hudud aholisi sog'lig'iga yanada chuqurroq ta'sir ko'rsatmoqda. Aholining ayrim qatlamlarida tibbiy xizmatlardan foydalanish imkoniyatining cheklanganligi, to'liq va muvozanatli ovqatlanish sharoitlarining yetarli emasligi ekologik omillarning zararli ta'sirini kuchaytiradi. Bu esa surunkali buyrak yetishmovchiligi rivojlanishi uchun qulay fon yaratadi. Shunday qilib, Orolbo'yi hududining ekologik holati mustaqil muammo sifatida emas, balki surunkali buyrak yetishmovchiligi patogenezinining muhim tarkibiy qismi sifatida baholanishi lozim. Ekologik barqarorlikni tiklashga qaratilgan chora-tadbirlar ushbu hududda buyrak kasalliklari tarqalishini kamaytirishning muhim sharti hisoblanadi. Orolbo'yi hududida surunkali buyrak yetishmovchiligi bilan bog'liq zamonaviy muammolar murakkab va ko'p omilli xarakterga ega bo'lib, ular ekologik holat, sog'liqni saqlash tizimi imkoniyatlari hamda ijtimoiy sharoitlarning o'zaro ta'siri natijasida shakllanmoqda. Ushbu hududda kasallikning yuqori darajada kech aniqlanishi muammolarning eng asosiylaridan biri hisoblanadi. Surunkali jarayonning dastlabki bosqichlarida klinik belgilarning yaqqol namoyon bo'lmasligi va aholining profilaktik ko'riklarga kam jalb etilishi bemorlarning tibbiy muassasalarga kech murojaat qilishiga olib kelmoqda. Zamonaviy diagnostika va davolash



## TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR



texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlarining cheklanganligi ham muhim muammo sifatida namoyon bo'ladi. Hududiy tibbiyot muassasalarida nefrologik yo'nalishdagi ixtisoslashgan kadrlar yetishmasligi, laborator va instrumental tekshiruvlarning to'liq amalga oshirilmasligi surunkali buyrak yetishmovchiligining bosqichma-bosqich nazoratini qiyinlashtiradi. Natijada kasallikning og'ir bosqichlariga o'tish xavfi ortadi. Ekologik zararli omillarning davom etayotgan ta'siri zamonaviy tibbiyot yutuqlari samaradorligini cheklovchi omil sifatida qolmoqda. Aholi yashash muhitida havoning ifloslanishi va ichimlik suvi sifatining pastligi saqlanib qolayotgan sharoitda hatto to'g'ri olib borilgan davolash choralari ham kutilgan natijani bermasligi mumkin. Bu holat surunkali buyrak yetishmovchiligi bilan og'rigan bemorlarning reabilitatsiya jarayonini murakkablashtiradi. Shuningdek, gemodializ va buyrak transplantatsiyasi kabi yuqori texnologik tibbiy yordam turlariga bo'lgan ehtiyojning ortib borishi zamonaviy muammolardan biridir. Orolbo'yi hududida bunday xizmatlarning hududiy jihatdan yetarli darajada taqsimlanmaganligi bemorlarning hayot sifati va yashash davomiyligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Transport va ijtimoiy infratuzilma muammolari esa ushbu muolajalardan muntazam foydalanishni yanada qiyinlashtiradi. Aholining tibbiy savodxonligining past darajada qolishi ham kasallikni nazorat qilishdagi muhim to'siqlardan biridir. Ekologik xavf omillari va ularning sog'liqqa ta'siri to'g'risida yetarli bilimga ega bo'lmaslik profilaktik chora-tadbirlarning samaradorligini pasaytiradi. Shu sababli zamonaviy muammolarni bartaraf etish faqat tibbiy yondashuv bilan cheklanmasdan, keng ko'lamlı ma'rifiy va ijtimoiy dasturlarni amalga oshirishni talab etadi.

### XULOSA

Orolbo'yi hududida surunkali buyrak yetishmovchiligi ekologik, tibbiy va ijtimoiy omillar bilan uzviy bog'liq holda rivojlanayotgan dolzarb muammolardan biridir. Atrof-muhitning uzoq muddatli ifloslanishi, ichimlik suvi sifatining pastligi hamda zararli kimyoviy moddalarning doimiy ta'siri buyrak to'qimalarida surunkali patologik jarayonlarning shakllanishiga olib kelmoqda. Tadqiqotlar va kuzatuvlar ushbu hududda surunkali buyrak yetishmovchiligining kech aniqlanishi va og'ir klinik bosqichlarda namoyon bo'lishi holatlari ko'p uchrashini ko'rsatadi. Zamonaviy sharoitda diagnostika va davolash imkoniyatlarining cheklanganligi, nefrologik yordamning hududiy yetarli darajada rivojlanmaganligi hamda aholining tibbiy savodxonligi pastligi kasallikning prognozini yanada og'irlashtiradi. Shu bilan birga, ekologik muammolarni bartaraf etishga qaratilgan chora-tadbirlarning sekin amalga oshirilishi surunkali buyrak yetishmovchiligi bilan bog'liq vaziyatni murakkablashtirib bormoqda. Shu sababli Orolbo'yi hududida ushbu kasallikning oldini olish va uning asoratlarini kamaytirish uchun kompleks yondashuv zarur. Bu yondashuv ekologik holatni yaxshilash, profilaktik tibbiy ko'riklarni kengaytirish, erta diagnostika tizimini kuchaytirish hamda aholining sog'lom turmush tarziga oid bilimlarini oshirishni o'z ichiga olishi lozim. Faqatgina ana shunday tizimli choralar orqali surunkali buyrak yetishmovchiligining tarqalishini kamaytirish va aholi salomatligini yaxshilash mumkin.





## TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR



### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayev A.A. Nefrologiya asoslari. – Toshkent: Abu Ali ibn Sino nomidagi nashriyot, 2018.
2. Karimov F.X. Ekologiya va aholi salomatligi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2017.
3. Qodirov B.B. Ichki kasalliklar propedevtikasi. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019.
4. Raxmonov R.S. Orolbo‘yi hududining ekologik muammolari va tibbiy oqibatlarini. – Nukus: Qoraqalpoq davlat nashriyoti, 2020.
5. Yo‘ldoshev M.M. Surunkali buyrak kasalliklari: diagnostika va davolash. – Toshkent: Tib-kitob, 2021.

